

CUȚITE MEDIEVALE TÂRZII ȘI PRE-MODERNE DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL AL BANATULUI

Zsuzsanna Kopeczny

Cuvinte cheie: cuțite, Evul Mediu târziu, Timișoara, Muzeul Național al Banatului.

Keywords: knives, Late Middle Ages, Timișoara, National Museum of Banat.

Late Medieval and Early Modern Knives from the Collection of the National Museum of Banat

(Abstract)

In the collections of the National Museum of Banat exists a number of knives coming from utilitarian excavations carried out in the historical centre of Timișoara during the late 19th and early 20th centuries. Based on their shapes, most knives can be identified as coming from the medieval or early modern period; the clear archaeological context they belonged to is, however, uncertain or unknown. A small number of knives are coming from older archaeological excavations carried out throughout the county, mainly in the area of Cenad, former episcopal see. These are items belonging to the so-called “Nagy Collection”, a collection of artefacts gathered during archaeological excavations undertaken by Kisléghy Nagy Gyula. 18 items, almost 50%, dispose of workshop or craftsmen marks, which permit us to identify the producing centers, such as Viena, Nürnberg or Styria. In general these knives can be dated to the 15–16th centuries. There is also a group of knives which come from anabaptist producing centers, and can be dated mainly to the 17th century. In some of the cases we find it extremely difficult to ascertain the exact period the knives were in use, for their shape perpetuated for long periods.

Considered usually banal household items, knives prove to be very interesting objects for researchers, for they can offer many informations regarding everyday life, commerce and craftwork. We considered it important to draw the attention upon these artefacts and their historical potential.

Cu ocazia diferitelor lucrări edilitare efectuate de-alungul timpului pe raza municipiului Timișoara, în special în zona centrului istoric care suprapune orașul medieval, au fost descoperite numeroase artefacte medievale și moderne¹. Materialul arheologic descoperit, lipsit în cele mai multe cazuri de contextul arheologic, notându-se la data respectivă doar zona descoperirii, a ajuns în colecția Societății de Istorie și Arheologie, predecesoarea Muzeului Banatului Timișoara. Numeroase artefacte provenind din zona Banatului și nu numai au ajuns de asemenea în această colecție, îndeosebi prin cumpărare și donații. Una dintre colecțiile instituției, intitulată „Colecția Nagy”, conține artefacte adunate de către Kisléghy Nagy Gyula prin cercetările arheologice efectuate de către acesta în zona Cenadului, dar și prin cumpărare². Printre

obiecte se numără și câteva dintre cuțitele analizate de noi în acest articol.

Am ales spre studiu o categorie de artefacte aparent banală, dar care se dovedește a fi extrem de interesantă: cuțitele³. Considerate în general obișnuite piese de inventar gospodăresc, ele nu doar ne conduc mai aproape de viața cotidiană a deșănătorilor, ci, prin marcasele de atelier sau semnele de meșteri, furnizează numeroase informații referitoare la viața meșteșugărească și la schimburile comerciale medievale, legături care au împânzit și conectat între ele teritorii mai mult sau mai puțin îndepărtate.

Cuțitele, atât de folosite în gospodărie la diferite activități, erau un element important și în cultura servirii mesei. În lipsa furculițelor ele au fost folosite în exclusivitate la servirea mesei vreme îndelungată, îndeosebi în mediile mai modeste, rurale. Alături de produsele locale, pe teritoriul fostului regat al Ungariei, dar chiar și mai departe spre est și sud, au fost importate cantități mari de cuțite din

¹ Muzeul Național al Banatului Timișoara, 300002 Timișoara, Piața Huniade nr. 1, zsuzsakopieczny@gmail.com.

² Cele mai multe piese au fost descoperite după 1903, când s-a început demolarea fortificației austriece cu plan stelat pentru a face loc lucrărilor de sistematizare urbanistică.

³ Kisléghy 2010; Kisléghy 2015.

³ Rusu 2008.

renumitele centre meșteșugărești germane și austriece. Ele apar și în documentele vremii, fiind uneori menționată proveniența lor. Săpăturile arheologice confirmă prezența masivă a acestui articol de import, din păcate însă, din necunoaștință sau din lipsă de interes față de aceste artefacte, s-a acordat prea puțină atenție identificării pieselor produse în centrele străine și semnalării lor în literatura de specialitate⁴.

Din colecția de cuțite a Muzeului Național al Banatului am selectat doar acele piese care, pe baza caracteristicilor, pot fi atribuite cu o siguranță mai mare Evului Mediu și perioadei pre-moderne, cel mai important criteriu luat în considerare fiind forma, contextul descoperirii și, desigur, existența semnelor de meșter practicate pe lama cuțitelor. Din totalul de 41 de piese, 18, aproape jumătate deci, dispun de acest element de identificare. Dispuneau de semn probabil chiar mai multe exemplare, însă ele s-au distrus în timp din cauza procesului de coroziune a fierului și nu se mai pot desluși. În cazul acestora am încercat o încadrare într-un anume tip sau atribuirea lor unui anume atelier sau unui centru de producție pe baza formei și a dimensiunilor.

Forma și structura cuțitelor; încadrare tipologică

Cuțitele prezintă o mare varietate de forme și dimensiuni, mânerele fiind cele mai variate din acest punct de vedere, dar și din cel al materialului din care au fost confecționate. Acestea sunt și aspectele pe care le-am luat în considerare la realizarea tipologiei. Pentru confecționarea mânerelor, alături de lemn și os s-a folosit și alama. Miezul mânerului este întotdeauna realizat din fier și face corp comun cu lama. Acest miez poate fi de două tipuri: în formă de spin sau aplatizat, lamelar, având de obicei lățimea lamei. Cea de-a doua variantă, a mânerelor lamelare, și-a făcut apariția în secolul al XIV-lea și a fost utilizată în paralel cu prima variantă până în epoca modernă⁵.

Din punctul de vedere al formei am încadrat cuțitele din colecția M.N.B. în trei mari grupe:

I. Cuțite cu mâner în formă de spin (Planșa I)

Deși din punctul de vedere al evoluției formei, cuțitele cu mâner în formă de spin aparțin unei forme mai timpurii, pe baza contextului de descoperire putem afirma că cele incluse în studiul nostru sunt, în general, exemplare care aparțin epocii

medievale târzii sau chiar perioadei pre-moderne. Pe două dintre acestea s-a observat și prezența semnelor de meșter, dintre care unul face posibilă atribuirea produsului unui atelier din Nürnberg (Pl. I/5). Din punctul de vedere al dimensiunilor putem vedea o varietate de lungimi ale lamei, de la foarte mic (8 cm) la foarte mare (20 cm). Acesta din urmă (Pl. I/10) era cel mai probabil un cuțit de luptă. Aceeași funcție o putem bănuși, pe baza formei lamei de un triunghi ascuțit alungit și în cazul unui cuțit de dimensiuni mai mici (10,5 cm, Pl. I/3). Încadrarea cronologică a acestuia în perioada târzie a Evului Mediu este incertă, el putând data și dintr-un interval cronologic mai timpuriu. Starea bună de conservare pledează însă totuși pentru o atribuire cronologică mai târzie, într-o perioadă în care tehnologia de producție, chiar și de masă, asigura realizarea unor lame de calitate superioară.

II. Cuțite cu mâner lamelar (Planșa II și III)

Cuțitele de acest tip aparțin, din punct de vedere cronologic, perioadei medievale dezvoltate și târzii, fiind tipuri de piese general răspândite în Europa secolelor XIV–XVI. În cadrul acestui tip de cuțite se poate opera cu mai multe subtipuri și variante, în funcție de mărime, de raportul dintre lamă și mâner, de materialele și complexitatea mânerului⁶. În cazul nostru ne limităm la a semnală faptul că jumătate dintre cuțitele cu mâner lamelar aparțin unei prime subgrupe (a), caracterizată prin lățimea identică a lamei cu mânerul (Pl. II). Cealaltă jumătate poate fi încadrată în cea de-a doua subgrupă (b), care se evidențiază prin faptul că lama este mai lată decât mânerul, formând astfel la limita dintre cele două părți constitutive un mic umăr pe partea tăișului (Pl. III). Tipul IIa⁷ se remarcă prin uniformitatea formei lamelor, ele prezentând în cazul fiecărei piese o siluetă ascuțită alungită, pretându-se foarte bine (și) pentru împunsătură, pentru înțeparea bucatelor, după cum am detaliat mai sus. Conform studiului realizat de Imre Holl este cel mai răspândit tip de cuțite medievale, fiind descoperit în număr mare nu doar în centrele urbane, ci și în cadrul satelor mai izolate⁸. În cazul pieselor noastre, plăselele acestui subtip sunt realizate exclusiv din lemn, fiind păstrate în stare de conservare foarte proastă sau lipsind cu desăvârșire. Plăseaua de os atribuită în inventar unuia dintre

⁴ Vezi Cowgill *at alii* 1987; Holl, Parádi 1982; Holl 1994–1995.

⁵ Holl 1994–1995, 171.

⁶ De la mijlocul secolului al XVI-lea făurarii de lame din Stiria lucrau după 12 modele. Holl 1994–1995, 170.

⁷ Acest tip de cuțite au fost încadrate de I. Holl în tipul B: Holl 1994–1995, 171.

⁸ Holl 1994–1995, 171, 177.

cuțite (Pl. II/4–5) a fost, mai mult ca sigur, atașată ulterior, neavând orificiile potrivite pentru fixarea pe mâner și deosebindu-se și tipologic de plăselele caracteristice acestui tip. În cazul a două cuțite se păstrează și aplica de cupru în formă de migdală sau scut, montată prin spinul de fier de la capătul mânerului. În variante mai elaborate pe acest spin erau adăugate alte plăcuțe, din os, alamă sau piele. Câte o aplică de cupru în formă de bandă, pe ambele fețe ale cuțitului, marca limita dintre lamă și mâner. Caracteristică este și folosirea niturilor de cupru tubulare pentru fixarea plăselelor pe mânere.

În afară de forma caracteristică, semnele de meșter practicate pe lama cuțitelor permit atribuirea lor unor centre de producție renumite în întreaga Europă. În afară de patru piese (Pl. II/1, 2, 9 și 10), majoritatea provin din unul din cele mai faimoase centre austriece, dar și europene: Stiria. Elementul central al acestor însemne este coroana stilizată care, odată cu trecerea timpului și apariția unui număr crescut de meșteri și ateliere, a fost din ce în ce mai dezvoltată, rezultând niște combinații complexe de semne și simboluri⁹. Ele sunt mereu ștanțate în negativ.

Una dintre cele patru excepții a fost realizată tot în Austria, la Viena de această dată (Pl. II/1), iar celelalte două par să provină din teritoriul german, Nürnberg cel mai probabil (Pl. II/2, 9). Un cuțit descoperit la Londra, având același semn în formă de coroană ca și cuțitul nostru (Pl. II/9), a fost datat la mijlocul secolului al XV-lea¹⁰. Un cuțit din acest lot (Pl. III/10) ar putea proveni, pe baza marcatului, din două centre germane, Wendelstein sau Nürnberg. Cuțitarii din primul centru din vecinătatea Nürnbergului au primit în anul 1471 dreptul de a folosi un semn propriu al orașului, în formă de scut, foarte asemănător scutului austriac¹¹. Cuțitul poate fi datat deci, în acest caz, la sfârșitul secolului al XV-lea și în secolul următor. Marcajul în formă de scut se aseamănă și altor semne din Nürnberg.

Din subtipul IIb fac parte cuțite cu o varietate mai mare de forme ale lamei, caracteristic fiind în continuare vârful ascuțit. În trei cazuri linia dosului lamei prezintă spre vârf o ruptură, spre deosebire de linia dreaptă a celorlalte. În cazul unuia dintre aceste cuțite (Pl. III/8) putem presupune că a fost destinat mai degrabă pentru feliere, forma deosebită făcându-l potrivit unor întrebuințări mai specifice. El provine din Germania, Nürnberg sau Schwabach, fiind marcat cu un însemn în pozitiv în formă de trifoi (așa-numitul „Kleeblatt”),

așezat într-un fundal adâncit în lamă, în formă de scut¹². Unul dintre cuțite (Pl. III/7) a fost realizat la Viena, acesta având, pe lângă semnul de meșter în formă de cruce, păstrat parțial, și semnul de autenticitate în formă de scut. Diferă și aplica de cupru, montată la limita dintre lamă și mâner, aceasta având forma literei „L”, aliniată cu dosul lamei. Trei cuțite din această grupă (Pl. III/1, 2, 9) provin din Stiria (Austria), beneficiind de semnele specifice atelierelor din această provincie. Forma lor este, de asemenea, caracteristică, mânerele și plăselele fiind realizate în mod identic cu cuțitele încadrate în tipul IIa. Semnul primului cuțit (Pl. III/1) ar putea să corespundă semnului denumit „Der Ochsenkopf auf der Krone” (cap de bou pe coroană), emis la 1539¹³. Semnul este deteriorat tocmai în dreptul presupusului cap de bou, sub acesta urmând coroana, iar deasupra cele două vergele care formează coarnele bouului. Unul dintre cuțitele din această grupă (Pl. III/9) se distinge prin formă, dimensiune, dar și marcaj. Semnul este unul dintre cele mai complexe semne din lotul de cuțite stiriene prezentat de noi, datându-se probabil cel mai târziu, la sfârșitul secolului al XVI-lea. Având în vedere starea de conservare și lipsa semnelor de meșter, nu putem formula vreo opinie privind proveniența a trei cuțite (Pl. III/3, 5, 6). Ultimul din această categorie (Pl. III/4) prezintă pe lamă un însemn format din mici creștături dispuse în semicerc, pe care însă nu am reușit să-l identificăm până în prezent.

III. Cuțite cu mâner în formă de spin și gât (Planșa IV)

O singură piesă aparține acestui tip de cuțite. Ea se datează în perioada premodernă: sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea. În catalogul *Nürnberger Zwölfbrüderstiftung*¹⁴, printre portretele de meșteri figurează și cel al unui făurar de lame (ger. *Klingenschmied*), datat în anul 1707, reprezentat la vârsta de 65 de ani când acesta a intrat în asociație¹⁵. El ține în mână o lamă cu formă identică cu tipul de cuțit prezent și în colecția M.N.B. În spatele său se vede un aranjament format din alte trei lame identice, aranjate într-o panoplie. În descrierea tabloului aceste lame sunt identificate ca fiind cuțite. Nu este exclus însă ca ele să aibă altă funcție de fapt, căci, în catalog figurează și un bărbier care a trăit în aceeași perioadă

⁹ Holl 1994–1995, 166, fig. 5, 170, fig. 8.

¹⁰ Cowgill et alii 1987, fig. 67, no. 265.

¹¹ Holl 1994–1995, 167.

¹² Holl 1994–1995, 180, fig. 16/2.

¹³ Holl 1994–1995, 175, fig. 10/1.

¹⁴ Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung, Bd. 1–3, Nürnberg 1426–1806.

¹⁵ Hausbuch, Bd. 2, Amb. 317b.2° Folio 209 verso.

și care ține în mână o ustensilă cu lamă asemănătoare, identică chiar (Pl. IV/4). Diferența constă în modul de realizare a mânerului, el având o terminație metalică de forma unei urechiușe dreptunghiulare¹⁶. În descrierea celui din urmă portret, ustensila este denumită spatulă, fiind folosită în diveritele intervenții curative, chirurgicale practicate de către meșterii bărbieri, ea putând fi confecționată și din alte materiale: os, lemn, aliaj, argint chiar, așa cum apar acestea în alte reprezentări de bărbieri din același catalog.

IV. Cuțite cu mânere lamelare și gât (Planșa V)

Cuțitele din această grupă aparțin, în mod evident, celui mai târziu interval cronologic. Se evidențiază prin existența, la limita dintre lamă și mâner, a unui gât metalic îngust, realizat sub forma unui nod simplu (majoritatea covârșitoare a pieselor) sau dublu (un singur exemplar, Pl. V/1). În ceea ce privește mânerele, ele au fost realizate din diferite materiale: lemn, os și sidef. În două cazuri plăselele lipsesc în totalitate. Două cuțite, diferite ca dimensiune, prezintă forme similare, mânerele fiind identice ca mod de realizare. Plăselele de os, cu capetele îngroșate și formând un cioc, sunt decorate cu două linii incizate așezate în unghi pe lungimea mânerului. Unul dintre cuțite păstrează și semnul de meșter. O formă similară are și un al treilea cuțit (Pl. V/6), iar plăseaua, păstrată într-o stare mai slabă de conservare, nu pare să aibă decor incizat. Un al cincilea cuțit, păstrat fragmentar, prezintă același tip de lamă (Pl. V/7). Alte două cuțite din această grupă, cu lame de forme diferite și mânere asemănătoare celor prezentate anterior, reprezintă cele mai decorative exemplare. Plăselele de os au fost ornamentate prin incizare cu forme geometrice: linii drepte și curbe, puncte și cercuri, precum și așa-numitele „ochiuri”, formate dintr-unul sau două cercuri concentrice, având în centru un punct. Elementele sunt mai mult sau mai puțin organizate în registre despărțite prin linii incizate. Un cuțitaș are mânerul decorat prin forjare cu noduli, părțile aplatizate fiind acoperite cu plăci de sidef (Pl. V/2).

Cuțitele din această grupă pot fi atribuite, pe baza formelor, meșterilor cuțitari habani (anabapțiști) care, pe lângă producția de ceramică, erau cunoscuți și datorită meșteșugului de cuțitari pe care îl practicau. Cele mai cunoscute sunt cuțitele cu plăselele decorate cu plăci de sidef (cochilie), menționate și de călătorii străini¹⁷.

În regulamentul emis în 1627 de dieta transilvană privind limitarea prețurilor, inclusiv a cuțitelor habane, sunt stabilite prețurile a nouă tipuri diferite de cuțite, în funcție de mărime, materialul plăselelor și complexitatea decorului, între 1 și 3 florini¹⁸. De aici aflăm despre cuțite că puteau fi destinate bărbaților sau femeilor, dar și despre cuțitele mai modeste, așa-numite „șărănești”, cu plăsele din coarne de vită, cele din urmă valorând în jur de 20 de dinari.

Anabapțiștii foloseau și lame procurate din centre renumite, precum Stiria, acestea purtând semnele atelierelor de proveniență. Se pare că anabapțiștii și-au câștigat și dreptul de a folosi semne proprii de meșter, cel puțin pentru centrele din Ungaria de Sus au fost identificate asemenea marcate. Caracteristică era și realizarea semnelor prin încrustare cu alamă¹⁹. Semnul de meșter în formă de cruce dublă răsturnată (Pl. V/5) sau săgeată pare să fie unul dintre aceste semne particulare anabapțiștilor, așa cum arată și analogiile²⁰. Acest fapt poate fi observat și în cazul cuțitelor din colecția noastră (Pl. V/5 și 10).

În ceea ce privește datarea lor, având în vedere că piesele nu dispun de un context clar de descoperire, suntem nevoiți a propune o încadrare cronologică largă, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și sfârșitul secolului al XVII-lea. Pieseile puteau fi aduse atât din centrele din Europa Centrală (începând cu anul 1528 comunitățile anabaptiste s-au stabilit și pe teritoriul Regatului Ungariei), cât și din Transilvania, odată cu colonizarea de către principele Gabriel Bethlen în anul 1621 a unor comunități la Vințu de Jos²¹, unde trăiau și meșteri cuțitari²². Plăsele identice cu două dintre piesele noastre (Pl. V/4–5) au fost descoperite și în centrul haban din Szobotist (Slovacia)²³, dar din păcate nu am reușit să aflăm datarea lor.

Funcționalitate

Forma și dimensiunile cuțitelor sunt criteriile pe baza cărora am putea stabili și funcționalitatea acestora. Acest lucru este, însă, deosebit de greu. În majoritatea cazurilor avem de-a face, probabil, cu obiecte „multifuncționale”, folosite atât în alimentație, cât și în diferite activități meșteșugărești, în special în mediile mai modeste. Izvoarele scrise menționează o anumită „specializare” a cuțitelor,

¹⁸ *MonHungHist*, VIII, 415.

¹⁹ Krisztinkovich 1962, 80.

²⁰ Krisztinkovich 1962, 70, Abb. 6, 8/a.

²¹ Bunta 1971, 1162.

²² Détsky 1972, 131.

²³ Krisztinkovich 1962, abb. 9.

¹⁶ Hausbuch, Bd. 2, Amb. 317b.2° Folio 244 verso.

¹⁷ Krisztinkovich 1962, 82.

însă nu ne ajută în a le putea identifica. Cuțitele de uz comun, cotidian aveau în general vârful ascuțit, pentru a putea fi folosite la înfigerea bucatelor, în locul furculițelor, forma dăinuind mai multe secole la rând până în perioada premodernă, așa cum se poate observa și în cazul de față²⁴. Începând cu secolul al XV-lea apare și cuțitul folosit pentru servit, având lama mai lată și mai rotunjită. Faptul că în inventare cuțitele apar în număr mai mare, uneori în seturi cu furculițe și linguri (12 bucăți în general), abia din secolul al XVII-lea, arată că înainte se obișnuia să se folosească propriul cuțit, chiar și în mediul social mai avut. În mediul rural realitatea era probabil tocmai opusă: capul familiei felia mâncarea, iar restul membrilor se serveau din bolul comun cu ajutorul degetelor²⁵, așa cum se întâmpla însă și în secolul al XIX-lea²⁶.

Desigur, în gospodăriile sau bucătăriile mai mari, precum și în atelierele de producție alimentară (măcelării, pescării etc.), dar și în atelierele meșteșugărești, erau folosite ustensile specifice. Acestea din urmă sunt mult mai puțin frecvente în colecțiile medievale. Într-un document de la începutul secolului al XV-lea, într-un caz de omucidere, se menționează de exemplu că arma crimei a fost un cuțit de tăiat pâine și carne²⁷. Un inventar întocmit la mijlocul secolului al XVI-lea menționează o duzină de cuțite de Praga, de exemplu²⁸. Documentele vremii, în special inventarele, se referă în general la exemplarele mai valoroase, cu mânere și/sau teci realizate din materiale prețioase: argint, aur, pietre semi-prețioase etc. Uneori regăsim formulări de genul „cuțit bătrân” cu mâner de argint²⁹. Un tip de cuțit special, cuțitul pentru feliat friptură, apare în izvoarele de secol XVII de limba maghiară sub denumirea de „frisneider”, care provine din germana Fürschneider, desemnând și persoana care era însărcinată cu felierea mâncărilor, gustarea și împărțirea lor în cadrul unor ospățuri³⁰. Acestea, de multe ori, formau un set împreună cu o furculiță cu doi dinți probabil,

sau și cu o lingură, fiind piese folosite ocazional, la evenimente deosebite, drept urmare aveau mânere lucrate din materiale prețioase, argint sau aur, așa cum reiese din inventarele epocii³¹.

Sursele documentare de epocă modernă (sec. XVIII) sunt mult mai generoase și menționează de exemplu cuțite pentru tocat (*vagdaló kés*)³² sau într-un alt loc un cuțit de oțel, două cuțite de bucătărie, două cuțite pentru tocat păstrate în cămară³³. Vorbind despre obiceiurile servirii mesei în cercurile aristocrației din Transilvania secolului al XVIII-lea, baronul Apor Péter de Altörja nota că pe mese erau așezate farfuriile cu câte una sau două linguri, fiecare mesean folosindu-și cuțitul din dotare, care era păstrat la servitor într-o trăistuță sau în teaca fixată în partea din spate a propriei curele³⁴. Baronul mai amintește, pe baza povestirilor bătrânilor, că furculițele erau foarte rare înainte. Se puneau doar câteva la capul mesei și se dădeau din mână în mână pentru a se servi fiecare din fripturile așezate pe tăvi. Absența furculițelor chiar și în mediul curții regale este notată și de biograful regelui Matia, Galeotto Marzio, care spune că ungurii mănâncă cu mâna³⁵. La descrierea obiceiurilor cu ocazia nunților, baronul Apor menționa că sătenilor li se oferea un bou fript la proțap, în care se înfigeau mai multe cuțite³⁶.

Cuțitele cu lucrături deosebite, prevăzute cu elemente decorative prețioase erau ținute la vedere la curțile aristocrației și la curtea princiară³⁷. Cele cu mânere simple, realizate din corn sau os, printre care se numără și cele prezentate de noi, reprezentau articole de duzină, ieftine.

Cuțitele jucau în caz de nevoie, desigur, și rolul de arme, ele fiind mereu la îndemâna individului

²⁴ Benda 2014, 191.

²⁵ Obiceiul servirii mesei cu mâna nu era străin nici în mediu nobiliar sau chiar regal, așa cum reiese și din relatările lui Galeotto Marzio cu referire la perioada lui Matia Corvin. <http://mek.oszk.hu/06200/06210/06210.htm>.

²⁶ *Magyar Néprajz*, IV, 577.

²⁷ Autorul crimei, rector al unei parohii din arhidieceza de Esztergom, susținea că, supărat pe slujbașul său, cu ocazia unei cine a vrut să-l sperie cu cuțitul, însă lama acestuia, unsuroasă fiind, a alunecat printre degetele stăpânului provocând o rană din cauza căreia tânărul slujbaș a murit chiar în aceeași zi. *ZsO*, III, 490, reg. nr. 2022.

²⁸ *Károlyi cs. oklt.*, III., 365, nr. CCXIV.

²⁹ *Károlyi cs. oklt.*, III., 224, nr. CXVI.

³⁰ Benda 2014, 64–65.

³¹ Benda 2014, 66.

³² *Csáky Oklt.*, II., 798,

³³ *Csáky Oklt.*, II., 811, inventar care datează din 1740.

³⁴ Apor 1736, art. III. În addendumul privind purtarea cuțitelor baronul a consemnat o întâmplare anecdotică care avea printre personaje pe Mihai Teleki, care purta mereu la curea, chiar și la bătrânețe, două cuțite cu mânere sidefate și o furculiță. Astfel, într-o noapte, primind niște scrisori și vrând să le deschidă, Mihai Teleki îi ceruse slugii sale un cuțit, însă acesta nu avea, susținând că îl păstrează la rândul lui la slugă. Stăpânul său l-a muștruluit voalat, spunându-i să nu cumva să poarte cuțit la curea nici de acum încolo, căci ar fi păcat ca singurul fiu al mamei sale să moară căzând în propriul cuțit. Lecția urma să vină o zi mai târziu, când în cadrul ospățului la care participase și sluga lui, Teleki a interzis să i se dea cuțit, acesta neputând mânca nimic până la servirea fripturii de la finalul mesei. Pe domnii din jur Teleki îi informă că slugii sale îi era rușine să poarte cuțit.

³⁵ Galeotto Marzio, cap. 17. <http://mek.oszk.hu/06200/06210/06210.htm>

³⁶ Apor 1736, art. IX.

³⁷ Radványzsky, I, 340.

purtător, fiind agățate de regulă de cureaua, centura acestuia. Unele forme de cuțite pot fi încadrate, cu un grad de probabilitate ridicat, în categoria așa-numitelor „cuțite de luptă”³⁸, după cum am și notat în dreptul celor identificate că ar fi împlinit acest rol. Spre deosebire de pumnale, acestea au un singur tăiș, se caracterizează prin vârful ascuțit alungit, în formă de „V” și dimensiuni mai mari.

Atelierele de producție

În final să vedem și câteva aspecte legate de atelierele de producție a cuțitelor. În mod cert putem vorbi atât de o producție locală, cât și de importuri. Desigur, obiectele provenite din atelierele locale sau regionale, cu caracter mai mult artizanal, pot fi cu greu identificate în comparație cu exemplarele ieșite din vestitele centre de producție, unde aveau grijă să marcheze marfa, astfel încât ele să fie recognoscibile și greu de falsificat. Dacă în cadrul celor din urmă s-a produs o clară specializare pe producția de categorii de obiecte, pe plan local cuțitele erau probabil confecționate de făurarii din mâna cărora ieșeau și alte obiecte de fier. Inițial deci, cuțităria a făcut parte din meșteșugul fierăriei, desprinderea sa și constituirea în meșteșug independent constituindu-se abia în Evul Mediu târziu, când a suferit o continuă specializare. În Transilvania, cuțitarii s-au constituit în breaslă independentă la 1376³⁹. Printre meșteșugarii care se ocupau cu confecționarea cuțitelor se pot distinge fierarii care produceau lamele de oțel (germ. *Klingenschmied*, magh. *pengekovács*), tociarii (germ. *Schleifer*, magh. *köszörűs*) și cuțitarii propriu-ziși (germ. *Messerer*, magh. *késes mester*). Aceștia din urmă erau însărcinați cu confecționarea mânerelor și comercializarea cuțitelor⁴⁰. Fiind un meșteșug orășenesc, cuțitarii erau prezenți în majoritatea așezărilor urbane.

În ciuda existenței unei producții locale, au fost importate în Transilvania mari cantități de produse finite variate, din cupru sau alamă și fier. Acest lucru ne arată în primul rând că produsele locale nu erau de foarte bună calitate și exista o mare cerere a produselor „cu nume”, cerere ce nu s-a limitat doar la mediile cu caracter urban, mai evolute și mai înstărite financiar, ci s-a extins și la sate, așa cum o dovedesc și descoperirile arheologice. În ceea ce privește producția străină și importul cuțitelor, dispunem, din fericire, de mai multe date documentare, astfel că în continuare vom insista puțin asupra acestei categorii de piese, prezente, în proporție

de cel puțin 50%, și în cazul lotului de cuțite care face subiectul studiului de față.

În mod curios, cuțitele de import stiriene aveau același preț ca și cele locale (0,6 aspri), însă cantitățile comercializate ne sugerează diferența de cerere de pe piața locală, datorată, în mod evident, diferenței de calitate. Astfel, în registrul vigesimal de la 1503, din Brașov, sunt consemnate 381.100 bucăți de cuțite de Stiria, în valoare de 4.573 florini și 10 aspri, precum și 14.300 cuțite „obișnuite”, în valoare de 171 florini și 30 aspri⁴¹.

Elementele componente ale cuțitelor puteau fi confecționate în centre diferite, astfel lamele confecționate în Austria dintr-un oțel de calitate superioară puteau fi achiziționate în cantitate mare de alte centre, unde erau prevăzute cu mânere și apoi re-comercializate. Conform unor consemnări, cuțitele aveau diferite denumiri în funcție de piața de desfacere cărora le erau destinate. Alături de „Basler”, „Grazern” și „Steyrer”, în 1470 apare și denumirea de „böhmische” și „ungarische”⁴². La sfârșitul secolului al XVI-lea își face apariția în izvoare și denumirea de „Türkische”, teritoriile intrate sub ocupație otomană fiind în continuare aprovizionate cu aceste articole. Aceste denumiri ar putea să se refere și la anumite forme preferate de piața respectivă. O altă informație din 1439 se referă la diversitatea formelor aplicelor de pe capătul mânerului, numite în germană *Häublein*⁴³. O clasificare pe ateliere pe baza formelor aplicelor nu se poate încă efectua.

Descoperirile de cuțite sunt frecvente atât în așezările urbane, cât și în cele rurale, fapt ce demonstrează că acestea erau accesibile și categoriilor sociale mai sărace. Stiria a jucat un rol accentuat în comerțul orientat spre est, uneori prin intermedierea negustorilor de la Buda. În general, comercializarea cuțitelor se făcea *en gross*, limita inferioară impusă de reglementarea din 1421 de la Buda fiind 500 de bucăți⁴⁴. Importul cuțitelor în Transilvania – piață de desfacere și mijlocitor – a atins de asemenea cote înalte datorită negustorilor brașoveni ardeleni, în asociere cu negustori sași. Ei exportau sute de mii de cuțite în Moldova și Țara Românească, dar și mai departe în Peninsula Balcanică⁴⁵. De altfel, Brașovul era și mare producător de cuțite. Ilustrativ pentru activitatea acestor negustori este faptul că o societate de comercianți brașoveni, întemeiată în 1502, în perioada din-

⁴¹ Manolescu 1957, 158 și nota 2.

⁴² Holl 1994–1995, 171.

⁴³ Holl 1994–1995, 171.

⁴⁴ Kubinyi 1973, 52–55.

⁴⁵ Manolescu 1957, 160–161.

³⁸ Despre problematica subiectului v. Rusu 2008.

³⁹ Pascu 1954, 67.

⁴⁰ Holl 1994–1995, 159.

tre ianuarie-octombrie 1503 au exportat în Țara Românească 422.050 cuțite, în valoare de 5.063 florini și 25.327 bucăți în Moldova. O parte din aceste mărfuri puteau fi importuri re-comercializate⁴⁶. În registrul vigesimal din 1503 apar în total 2.402.650 cuțite exportate⁴⁷.

Majoritatea datelor documentare se referă la comerțul din Transilvania, puține fiind informațiile privitoare la regiunea noastră sau chiar la Timișoara⁴⁸. Astfel avem o menționare a unui negustor din Lipova, György Gazda, care aducea 2000 de cuțite, în valoare de 1 florin⁴⁹. Cantitatea redusă arată că acesta se ocupa de comerțul mărunț, menit să satisfacă o cerere locală cel mai probabil, iar prețul arată că era vorba despre niște produse de calitate inferioară⁵⁰.

Semnele de meșter

Folosirea semnelor de meșter în cazul cuțitelor a devenit obligatorie, mai ales în Europa occidentală, la sfârșitul secolului al XIV-lea. Aplicare pe lama cuțitului, acestea permit de multe ori identificarea orașului sau a centrului de proveniență⁵¹.

Semnele de meșter se găsesc de regulă pe fața stângă a lamei, spre baza acesteia, unde, datorită grosimii mai mari, semnul putea fi ștanțat fără distorsionarea lamei. Totodată în această zonă, datorită uzurii reduse, se păstra mult mai bine în timp. De multe ori starea de conservare nu permite identificarea semnelor, alteleori însăși intervenția în vederea restaurării cauzează distrugerea acestora.

Semnul se pare că era orientat, în majoritatea cazurilor, spre purtător, dar s-au putut observa și alte orientări⁵². Această observație este valabilă și în cazul exemplarelor noastre. În legătură cu două semne identice, vieneză, în formă de scut, se poate observa că unul este orientat spre tăișul, iar celălalt spre dosul lamei. În ceea ce privește simbolurile folosite ca semne de meșter, ele sunt foarte variate:

⁴⁶ Pascu 1954, 166.

⁴⁷ Manolescu 1957, 163.

⁴⁸ Lacuna de informații scrise privind această regiune se datorează distrugerii masive a documentelor în perioada războaielor turco-austriece.

⁴⁹ Fodor 1997, 315.

⁵⁰ Nu putem să nu remarcăm diferența de preț dintre aceste cuțite și cele habane.

⁵¹ Holl 1994–1995, 160. Semne de meșter puteau să aibă chiar și ustensilele gospodărești sau meșteșugărești, precum secerile, topoarele, foarfecele, bricele, însă ele au fost tratate în general cu aceeași superficialitate.

⁵² Orientarea semnelor poate fi determinată în special în cazul semnelor alfabetice sau heraldice. Vezi aprecierea făcută de Cowgill pe baza unui eșantion mult mai numeros. El afirmă că un număr mare de semne nu aveau o orientare anume. Cowgill *et alii* 1987, 20.

începând cu obiecte de uz comun (cheie, floare), până la simboluri religioase (cruce, crin), heraldice (coroană, scut). Printre cele din urmă, animalele sunt mai puțin răspândite, având în vedere gradul ridicat de dificultate al reprezentării acestora la o scară atât de redusă. Foarte răspândite sunt diferitele combinații de forme geometrice și florale, în special pe cele provenite din Stiria, o identificare sau o interpretare a acestora fiind imposibilă.

Referitor la tehnica de imprimare a semnelor de meșter, majoritatea sunt realizate prin ștanțare în negativ. Unul dintre semnele de meșter germane din lotul nostru de cuțite combină negativul cu pozitivul: trifoiul în relief este încadrat de un scut în negativ. Un alt semn este realizat prin damaschinare, prin baterea unei foițe, bucăți de cupru în negativul ștanțat pe lamă. Damaschinarea cu metal neferos nu era neobișnuită în epocă nici în cazul cuțitelor. Cel puțin, în cazul lotului descoperit în Anglia, Cowgill semnaleză, pe baza analizelor efectuate, prezența metalelor neferoase (cositor, plumb și cupru) în cazul a jumătate dintre semnele de meșter⁵³. De cele mai multe ori acestea nu se mai păstrează.

Concluzii

Așa cum am precizat și în introducerea articolului, dezideratul studiului nostru a fost de a umple un gol al cercetării culturii materiale medievale și pre-moderne din România. Am dorit să atragem atenția asupra existenței unor obiecte de patrimoniu deosebit de interesante și valoroase prin informația pe care o poartă, piese de inventar uitate, de cele mai multe ori, prin sertarele depozitelor.

Având în vedere stadiul incipient al cercetării cuțitelor în România, studiul a fost conceput să ofere o incursiune în toate problematicile referitoare la confecționarea și folosirea lor. Am dorit, totodată, în măsura posibilităților, să oferim și o analiză mai detaliată a pieselor, lucrând cu o tipologie formală, chiar dacă provizorie deocamdată⁵⁴. Am reușit să identificăm cea mai mare parte a semnelor de meșter, acest lucru fiind de multe ori imposibil din cauza stării de conservare a pieselor, semnele însele suferind în urma coroziunii. Datarea ridică cele mai mari probleme. În primul rând lipsa contextului arheologic face ca stabilirea exactă a perioadei de folosire a cuțitelor să fie aproape imposibilă. Datarea în sine a semnelor nu ajută mereu, căci ele puteau fi în uz perioade lungi de timp. Ca urmare, bazându-ne pe formă și ana-

⁵³ Cowgill *et alii* 1987, 24.

⁵⁴ O centralizare a unor loturi mai mari de cuțite în viitor va oferi, desigur, rezultate mult mai bune.

logii am putut să oferim deocamdată, în această etapă a cercetării subiectului, doar niște încadrări cronologice largi.

Este de dorit continuarea studierii acestei categorii de artefacte arheologice în viitor și întregirea cunoștințelor pe care le avem prin realizarea unor

analize de specialitate. Stabilirea compoziției metalului, dar în special a esențelor de lemn folosite la realizarea plăselelor ar oferi noi date privind nivelul de calitate a pieselor ajunse până la noi și la completarea tipo-cronologiei acestora.

Centre producție	Semne de meșter / de atelier						
Stiria (Austria)							
Viena (Austria)							
Nürnberg, Schwabach (Germania)							
Habane (?)							
Neidentificate							

Tabel 1. Semne de meșter identificate pe cuțitele din colecția M.N.B⁵⁵.

⁵⁵ La identificare am folosit ca reper Holl 1994–1995.

Explicații

La descrierea cuțitelor în paranteză am făcut corespondența cu tipologia lui I. Holl.

Prescurtarea dimensiunilor: L.: lungime cuțit; Lm.: lungime mâner; ll.: lățime lamă; lm.: lățime mâner, dm.: diametru mâner.

Descrierea pieselor

1. Cuțit cu mâner în formă de spin și vârf ascuțit, spate curbat, prezentând o treaptă.

Pe lamă se observă un semn de meșter sub forma unei rozete.

L.: 11,8 cm; Ll.: 8 cm; ll.: 1,4 cm.

Nr. Inv.: 3704.

Ilustr.: Pl. I/1.

2. Lamă de cuțit cu mâner în formă de spin.

L.: 12,7 cm; Ll.: 10 cm; ll.: 1,5 cm; lm.: 1,3 cm.

Nr. Inv.: 3704.

Ilustr.: Pl. I/2.

3. Cuțitaș (pumnal) cu mâner în formă de spin, vârf ascuțit. Fără semn de meșter.

L.: 14,5 cm; Ll.: 10,5 cm; ll.: 1,7 cm.

Nr. Inv.: 4831.

Ilustr.: Pl. I/3.

4. Lamă de cuțit cu mâner în formă de spin, vârf ascuțit. Pe lungimea lamei dispune de un șanț.

L.: 14,2 cm; Ll.: 12 cm; ll.: 1,4 cm; lm.: 1,3 cm.

Nr. Inv.: 3704.

Ilustr.: Pl. I/4.

5. Cuțit cu mâner în formă de spin, vârf ascuțit, spatele lamei curbat.

Pe lamă se observă semn de meșter sub forma a trei semilune orientate spre dreapta, formând un triunghi.

Loc de descoperire: Parța, județul Timiș.

L.: 16 cm; Lm.: 5 cm; ll.: 2,2 cm; lm.: 0,4–1 cm.

Nr. Inv.: 3704.

Ilustr.: Pl. I/5.

6. Fragment de cuțit cu mâner în formă de spin, vârf ascuțit rupt. Spate ușor curbat. Nu se observă prezența vreunui semn de meșter din cauza gradului de corodare.

L.: 17,5 cm; Lm.: 6,5 cm; ll.: 1,6 cm.

Nr. Inv.: 3754.

Ilustr.: Pl. I/6.

7. Lamă de cuțit cu mâner în formă de spin și vârf ascuțit. Stare de conservare foarte slabă.

L.: 17 cm; Ll.: 13 cm; ll.: 1,2 cm.

Nr. Inv.: 3704.

Ilustr.: Pl. I/7.

8. Lamă de cuțit cu mâner în formă de spin, cu dos curbat. Spin cu secțiune dreptunghiulară, aplatizat. Publicat în Drașovean *et alii* 2007, Fig. 87. 4.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, 2006.

L.: 14,5 cm; Ll.: 11,5 cm; Lm.: 3 cm; ll.: 2,4 cm.

Nr. Inv.: neinv.

Ilustr.: Pl. I/8.

9. Lamă de cuțit cu mâner în formă de spin, vârf ascuțit, dos curbat. Spin cu secțiune circulară, cu striatii pentru o fixare mai bună. Publicat în Drașovean *et alii* 2007, Fig. 87. 3.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, 2006.

L.: 16 cm, dm.: diam. 0,9 cm; ll.: 2 cm.

Nr. Inv.: neinv.

Ilustr.: Pl. I/9.

10. Pumnal de dimensiuni mari, cu mâner în formă de spin, cu vârf ascuțit. Fără semn de meșter vizibil.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, toamna anului 1912, în zona azilului pentru copii.

L.: 24,5 cm; Lm.: 4,5 cm; ll.: 2 cm.

Nr. Inv.: 3702.

Ilustr.: Pl. I/10.

11. Fragment de cuțit cu mâner lamelar, rupt. Lamă lățită față de mâner, vârf ascuțit. Se păstrează 2 găuri pentru niturile plăselelor.

Pe lamă se observă un semn de meșter sub forma unui scut compus din două părți.

L.: 15 cm; Ll.: 12,5 cm; ll.: 1,5 cm; lm.: 1,3 cm.

Nr. Inv.: 3704.

Ilustr.: Pl. II/1.

12. Fragment de cuțit cu mâner lamelar, cu lățimea lamei egală cu cea a mânerului, mânerul se lățește spre capăt. Trei găuri pentru fixarea plăselelor, din care se mai păstrează primul care fixează aplica în formă de bandă dintre lamă și mâner. Aplica este simplă, cu o incizie mediană, nitul a fost șlefuit ulterior. Spinul din capătul mânerului pentru fixarea aplicii este îndoit. Pe lamă semn de meșter în formă de dreptunghi suprapus de o cruce.

L.: 13 cm; Lm.: 8 cm; lm.: 1,1–1,5 cm; ll.: 1,1 cm.

Nr. Inv.: 3720.

Ilustr.: Pl. II/2.

13. Fragment de cuțit cu mâner lamelar, vârful lamei rupt. Plăselele de lemn păstrate în stare de conservare slabă, prinse cu 4 nituri tubulare. Bandă de alamă cu șanțuire mediană între lamă și mâner. În capătul mânerului se mai păstrează aplica de alamă în formă de migdală, prinsă în spinul mânerului. Probabil între aplică și mâner mai existau la origine alte câteva plăcuțe. Pe lamă

se observă marginea unui semn de meșter, cu formă greu de identificat.

L.: 16 cm; Lm.: 9 cm; lm.: 1–1,5 cm; ll.: 1 cm.

Nr. Inv.: 3720.

Ilustr.: Pl. II/3.

14. Fragment de cuțit cu mâner lamelar, mânerul se lățește spre capătul rotunjit (B1).

Mânerul dispune de 5 găuri pentru fixarea plăselelor cu nituri.

Pe lamă are un semn de meșter constând din două rozete pe o vergea.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, lucrări de canalizare 1913, – 2–3 m.

L.: 17 cm; Lm.: 11 cm; ll.: 1 cm; lm.: 1,5 cm.

Nr. Inv.: 4917.

Ilustr.: Pl. II/4.

15. Plăsea de os cu capătul rotunjit. În capătul dinspre lamă dispune de o decorație constând din trei puncte formând un triunghi, în dreptul căreia, pe muchie, prezintă o creștătură.

L.: 10 cm; l.: 1,8 cm.

Nr. Inv.: 4917.

Ilustr.: Pl. II/5.

16. Cuțit cu mâner lamelar, vârf ascuțit rupt. Se păstrează trei nituri tubulare pentru fixarea plăselelor de lemn, cele din urmă conservate parțial, doar pe o față, bandă de alamă cu incizie mediană prinsă cu un nit. Nu se observă prezența vreunui semn de meșter din cauza coroziunii și a intervenției de restaurare. Probabil dispunea de o aplică și în capătul mânerului.

L.: 18,5 cm; Lm.: 7,5 cm; ll.: 1,2 cm; lm.: 1,2–1,5 cm.

Nr. Inv.: 3754.

Ilustr.: Pl. II/6.

17. Cuțit cu mâner lamelar, lama ușor lățită față de mâner și cu vârful lamei ascuțit. Capătul mânerului (?) rupt, se mai păstrează 3 nituri. Plăselele din lemn sunt în stare de conservare proastă. La limita dintre lamă și mâner există o aplică de alamă sub formă de bandă. Pe lamă se observă un semn de meșter în formă de coroană stilizată din care pornesc în sus două vergele.

Loc de descoperire: Cenadul Sârbesc, 1909.

L.: 19 cm; Lm.: 7,3 cm; l.: 1,1–1,5 cm.

Nr. Inv.: 3732.

Ilustr.: Pl. II/7.

18. Cuțit cu mâner lamelar, vârf ascuțit, rupt. Dispune de plăsele de lemn, păstrate integral pe o față și parțial pe cealaltă. Plăselele sunt fixate cu patru nituri tubulare. La limita dintre lamă și mâner dispune de o aplică de cupru în formă de bandă (lățime 0,3 cm), fixată cu nit. În capătul mânerului este prevăzut cu un spin pentru fixarea aplicelor din capăt, dintre care se mai păstrează doar o plăcuță de cupru ovoidală. Din

cauza stării de conservare a piesei nu se poate desluși vreun semn de meșter.

L.: 21,5 cm; Lm.: 10 cm; l.: 1,3–1,7 cm.

Nr. Inv.: 3702.

Ilustr.: Pl. II/8.

19. Cuțit cu mâner lamelar, vârf ascuțit, mâner lățit spre capăt, patru găuri pentru nituri. Se mai păstrează banda de cupru cu șanțuire mediană și striuri oblice spre lamă, o a doua linie incizată spre mâner.

Pe lamă se observă două semne de meșter: primul nu se poate desluși, al doilea se prezintă în formă de coroană.

L.: 21 cm; Lm.: 8,5 cm; l.: 1,3–1,5 cm.

Nr. Inv.: 4831.

Ilustr.: Pl. II/9.

20. Cuțit cu mâner lamelar, lama ușor lățită față de mâner, vârful lamei și capătul mânerului rupt. Segmentul păstrat al mânerului dispune de un orificiu circular pentru fixarea plăselei. Pe lamă se observă un semn de meșter constând dintr-o săgeată orientată spre mâner, suprapusă de o rozetă (?).

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, str. Ungureanu nr. 1, 2009.

L.: 12 cm; ll.: 1,2 cm; lm.: 1 cm.

Nr. Inv.: neinv.

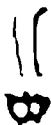
Ilustr.: Pl. II/10.

21. Fragment de cuțit cu mâner lamelar, lamă lățită față de mâner. Plăseaua din lemn se păstrează doar parțial pe una dintre fețe. Dispune de cinci găuri din care trei păstrează și niturile de cupru tubulare. Lipsește aplica din capătul mânerului. Pe lamă se observă un semn de meșter sub forma unei coroane stilizate suprapusă de o linie verticală și una curbă, orientată spre dreapta.

L.: 14,2 cm; Lm.: 9,5 cm; ll.: 1,3 cm; lm.: 1–1,5 cm.

Nr. Inv.: 3704.

Ilustr.: Pl. III/1.

22. Cuțitaș cu mâner lamelar (B1). Lama ușor lățită față de mâner, vârful lamei rupt. Se păstrează plăselele de lemn prinse cu patru nituri tubulare. La limita dintre lamă și mâner există o aplică de alamă în formă de bandă, cu șanțuire mediană. Mânerul dispune în capăt de un spin pentru fixarea unei aplici de alamă, pierdută între timp.

Pe lamă șampilă de meșter în formă de rozetă care suprapune o coroană stilizată.

Loc de descoperire: Cenadul Sârbesc, 1909.

L.: 14,5 cm; Lm.: 8 cm; lm.: 1,00–1,3 cm; ll.: 1,2 cm.

Nr. Inv.: 3732.

Ilustr.: Pl. III/2.

23. Cuțit cu mâner lamelar, lamă lățită față de mâner. Pe mâner se observă 4 găuri, din care 2 mai păstrează niturile de cupru tubulare.

Loc de descoperire: necunoscut.

L.: 14,8 cm; Ll.: 7,3 cm; ll.: 1,5 cm; lm.: 1,1–1,5 cm.

Nr. Inv.: 3718.

Ilustr.: Pl. III/3.

24. Cuțit cu mâner lamelar, lamă lățită, vârf ascuțit, mânerul lățit spre capăt. Plăsele parțial păstrate, fixate cu 3 nituri din care se mai păstrează 2. Pe lamă se observă un semn de meșter format din mici incizii așezate în semicerc.

L.: 18 cm; Lm.: 8,5 cm; lm.: 1,3–2 cm; ll.: 1,7 cm.

Nr. Inv.: 3754.

Ilustr.: Pl. III/4.

25. Lamă de cuțit cu mâner lamelar rupt, lamă lățită față de mâner, cu vârf ascuțit. Spre vârf linia dosului lamei prezintă o ruptură, formând vârful în „V” al cuțitului. S-a păstrat un nit de fier pentru fixarea plăselii. Publicat în Drașovean *et alii* 2007, Fig. 87. 5.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, 2006.

L.: 10,5, ll.: 1,5 cm.

Nr. Inv.: neinv.

Ilustr.: Pl. III/5.

26. Cuțit cu mâner lamelar, lamă ușor lățită față de mâner. Lamă cu vârf ascuțit asimetric. Se păstrează plăselele de os simple, lățite ușor spre capăt, fixate cu trei nituri de fier. Publicat în Drașovean *et alii* 2007, Fig. 87. 2.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, 2006.

L.: 10 cm; ll.: 1,5 cm.

Nr. Inv.: neinv.

Ilustr.: Pl. III/6.

27. Fragment de cuțit cu mâner lamelar, lamă lățită față de mâner care este rupt, se mai păstrează o gaură pentru nit. Între lamă și mâner se păstrează aplica de alamă cu secțiune în formă de „L”, cu peretele vertical spre mâner.

Pe lamă se observă 2 semne de meșter, unul în formă de cruce, al doilea în formă de triunghi suprapus de o dungă orizontală.

L.: 13,8 cm; Lm.: 3,5 cm; ll.: 1 cm; 1 m.: 1,3 cm.

Nr. Inv.: 3720.

Ilustr.: Pl. III/7.

28. Cuțit cu mâner lamelar, vârf ascuțit, lamă lățită față de mâner. Dispune de plăsele de os, fixate cu 4 nituri și lățite spre capăt. Avea probabil și aplică de închidere în această zonă.

Pe lamă se observă un semn de meșter în formă de trifoi înscris într-un scut.

L.: 22 cm; Lm.: 10,5 cm; ll.: 1,6 cm; lm.: 1,1–1,7 cm.

Nr. Inv.: 3702.

Ilustr.: Pl. III/8.

29. Cuțit cu mâner lamelar, lamă ușor lățită, vârf ascuțit. Dispune de 4 găuri pentru nituri, cele din urmă nu se mai păstrează. La limita dintre lamă și mâner dispune de o aplică de cupru în formă de bandă (lățime 0,4 cm), cu șanțuire mediană, păstrată doar pe una din fețe, fiind fixată cu un nit. Pe lamă se observă parțial un semn de meșter sub forma unui stindard cu lună crescentă la vârf.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, Piața Losonczy (actuala Piața Unirii), în fața Cazarmei Transilvaniei, la adâncimea de 3–4 m, cu ocazia lucrărilor de canalizare realizate în mai 1910.

L.: 23,5 cm; Lm.: 10,5 cm; ll.: 1,6 cm;

lm.: 1,5–1,8 cm.

Nr. Inv.: 3702.

Ilustr.: Pl. III/9.

30. Fragment de cuțit cu mâner lamelar, mâner rupt, se mai păstrează aplica de alamă în formă de bandă la limita dintre lamă și mâner. Acesta este decorat cu incizii oblice. Lama este lățită față de mâner, vârful lamei este ascuțit. Semn de meșter compus din mai multe elemente de tipul unor rozete și ochiuri legate între ele prin fascicule, dipuse pe lung.

L.: 15 cm; Ll.: 13,7 cm; ll.: 1,8 cm; lm.: 1,4 cm.

Nr. Inv.: 4831

Ilustr.: Pl. III/10.

31. Lamă de spatulă (brice) cu mâner în formă de spin. Spre mâner lama se îngustează, formează un gât cu secțiune ovală din care pornește spinul mânerului.

Semn de meșter în forma minusculei „T”.

L.: 13,3 cm; Ll.: 10 cm; ll.: 1,5 cm.

Nr. Inv.: 3720.

Ilustr.: IV/1.

32. Cuțit de mici dimensiuni cu mâner lamelar și gât. Lama este ruptă. Dispune de 3 nituri și alte două orificii pentru niturile pentru fixarea plăselelor. În capătul mânerului a fost prevăzut cu un spin pe care se mai păstrează o aplică în formă de plăcuță. Fără semn de meșter.

Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, în spațiile teatrului catolic, în primăvara anului 1909.

L.: 10,5 cm; Lm.: 6 cm; ll.: 1,1 cm; lm.: 0,6–1,2 cm.

Nr. Inv.: 3702.

Ilustr.: Pl. V/1.

33. Cuțit de mici dimensiuni cu gât și mâner forjat, vârf ascuțit. Mâner ușor încovoiat. Pe mâner este decorat cu aplicații de sidef. Atelier haban.

L.: 11 cm; Lm.: 6 cm; ll.: 1,4 cm; lm.: 0,7–1,2 cm.

Nr. Inv.: 3702 .

Ilustr.: Pl. V/2.

34. Cuțit cu mâner lamelar și gât. Lama este ruptă. Plăsele realizate din os, cu marginile onduite, fixate cu

3 nituri tubulare din cupru. Capăt rotunjit, fără aplice. Nu se deslușește vreun semn de meșter.
L.: 12,7 cm; Lm.: 8 cm; ll.: 1,5 cm; lm.: 0,7–1,6 cm.
Nr. Inv.: 3702.
Ilustr.: Pl. V/3.

35. Cuțitaș cu mâner lamelar și gât. Lama se lățește ușor spre vârș, având apoi o terminație în unghi ascuțit. Mânerul se lățește spre capăt, are formă încovoiată, cu terminație în cioc. Plăselele de os sunt decorate cu două incizii convergente pe lungime, fixate cu 2 nituri. Capătul mânerului este rotunjit. Nu se observă semn de meșter. Forma și decorul mânerului este identică cu cea a următorului. Atelier haban.
L.: 13,5 cm; Lm.: 6 cm; ll.: 1,2–1,4 cm; lm.: 0,6–1,5 cm.
Nr. Inv.: 4917.
Ilustr.: Pl. V/4.

36. Cuțit cu mâner lamelar și gât. Lama se lățește ușor spre vârș, având apoi o terminație în unghi ascuțit. Mânerul se lățește spre capăt, are formă încovoiată, cu terminație în cioc. Plăselele de os sunt decorate cu două incizii convergente pe lungime, fixate cu 2 nituri. Capătul mânerului este rotunjit. Semn de meșter de forma unei cruci duble răsturnată. Atelier haban.
Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric.
L.: 9 cm; l.: 1,5 cm.
Nr. Inv.: 32058.
Ilustr.: Pl. V/5.

37. Cuțit cu mâner lamelar, cu gât îngust, vârșul lamei supt. Plăsele de os păstrate parțial, prinse cu 3 nituri. Capătul mânerului ușor încovoiat, formând un cioc.
L.: 17 cm; Lm.: 7,4 cm; lm.: 0,8–2,00 cm; ll.: 1,8 cm.
Nr. Inv.: 3754.
Ilustr.: Pl. V/6.

38. Fragment de cuțit cu mâner lamelar și gât. Mâner rupt, stare de conservare proastă.
L.: 12,5 cm; Ll.: 10 cm; ll.: 1,3–1,5 cm; lm.: 1,3 cm.
Nr. Inv.: 3702.
Ilustr.: Pl. V/7.

39. Cuțit cu mâner lamelar și gât, vârș ascuțit, mâner încovoiat și rotunjit, capăt despiciat. Plăselele realizate din os sunt prinse cu 2 nituri. Plăselele sunt decorate cu forme geometrice incizate: linii paralele, segmente de cercuri și ochiuri. Pe lamă se observă două linii incizate pe lungimea acesteia. Atelier haban.
Loc de descoperire: Timișoara, Cartierul Fabric, cu ocazia lucrărilor de regularizare a canalului Bega, în vara anului 1908; donație făcută de negustorul Sándor Török.
L.: 21 cm; Lm.: 9 cm; ll.: 1,8 cm; lm.: 1–1,25 cm.
Nr. Inv.: 3702.
Ilustr.: Pl. V/8.

40. Cuțit de dimensiuni mari cu mâner lamelar și gât, vârș ascuțit. Spre vârș linia dosului cuțitului prezintă o ruptură, formând vârșul în „V” asimetric al cuțitului. Plăsele integral păstrate din os, fixate cu 2 nituri, capăt încovoiat și rotunjit. Plăselele sunt decorate prin ornament incizat, organizat pe registre, constând din linii transversale paralele (câte 5–6) alternate cu incizii oblice formând triunghuri, combinate cu ochiuri. Pe jumătatea dinspre capătul mânerului decorul este șters, tocit, probabil în urma folosirii. Ultimul registru constă doar din ochiuri. Muchia capătului este crestată. Fără semn de meșter. Posibil atelier haban.
L.: 21,5 cm; Lm.: 8,5 cm; ll.: 1,9 cm; lm.: 0,8–2,00 cm.
Nr. Inv.: 4917.
Ilustr.: Pl. V/9.

41. Cuțit cu mâner lamelar și gât, vârș ascuțit. Plăselele lucrate din os se păstrează parțial, fiind fixate cu 4 nituri. Spinul din capătul mânerului este rupt. Piesa dispune de un semn de meșter sub forma unei semilune, realizată prin încrustație cu cupru. Posibil atelier haban.
Loc de descoperire: Timișoara, Centrul istoric, în timpul lucrărilor de canalizare realizate în fața „Casei comitatului” în iunie 1910, la adâncimea de aproximativ 2 m.
L.: 22 cm; Lm.: 8,5 cm; ll.: 2,2 cm; lm.: 0,8–1,8 cm.
Nr. Inv.: 3702.
Ilustr.: Pl. V/10.

BIBLIOGRAFIE

- Apor 1736
Metamorphosis Transylvanie. Tóth Gyula (ed.). Budapest (1927).
- Benda 2014
Benda Borbála, *Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban*. Szombathely (2014).
- Bunta 1971
Bunta Magda, Erdélyi habán keramika. *Korunk*, 8 (1971), 1162–1168.
- Csáki cs. oklt.
Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. II. Oklevelek 1500–1818. Budapest (1919.)
- Cowgill at alii 1987
J. Cowgill, M. de Neergaard, N. Griffiths, *Knives and Scabbards. Medieval Finds from Excavations in London*, 1. London (1987).
- Détshy 1972
Détshy Mihály, Adalékok a Sárospataki újkeresztények (habánok) történetéhez. *HOMÉ*, 11 (1972), 123–144.

- Draşovean *et alii* 2007
F. Draşovean, C. Feneşan, A., A. Szentmiklosi, G. El Susi, Zs. Kopeczny, H. M-Kiss, R. Şeptilici, N. Dinu, *Timişoara în amurgul Evului Mediu*. Rezultatele cercetărilor arheologice preventive din centrul istoric. Timişoara (2007).
- Fodor 1997
Fodor Pál, Lippa és Radna török adóösszeírásokban. *TSZ* 39 (1997), 3–4, 313–334.
- Galeotto Marzio
Galeotto Marzio, Mátyás király találó, bölcs és tréfás mondásairól és cselekedeteiről.
Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Császár Mihály. Varianta electronică: <http://mek.oszk.hu/06200/06210/06210.htm>
- Hausbuch*
Hausbücher der Nürnberger Zwölfbrüderstiftungen, Bd. 2, Nürnberg, 1550–1791.
- Holl 1994–1995
Holl Imre, Régészeti adatok az austriai és nürnbergi kések elterjedéséhez. *ArchÉrt* 121–122 (1994–1995), 159–187.
- Holl, Parádi 1982
Holl Imre, Parádi Nándor, *Das mittelalterliche Dorf Sarvaly*. Budapest (1982).
- Károlyi Oklt*
A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára. III. kötet. Géresi Kálmán (ed.) Budapest (1885).
- Kislégghi 2010
Kislégghi Nagy Gyula, *Archaeológiai Napló*. Lőrinczy Gábor (szerk.). Szeged-Temesvár (2010).
- Kislégghi 2015
Kislégghi Nagy Gyula, *Jurnal arheologic*. Daniela Tănase (ed.). Timişoara (2015).
- Kubinyi 1973
Kubinyi András, Budapest története a későbbi középkorban. Gerevich László (ed.), *Budapest története*, vol. 2. Budapest (1973), 47–76.
- Krisztinkovich 1962
Krisztinkovich Béla, Unbekannte Messerschmied-Kunstwerke der ungarischen Habanen. *IMÉ*, 5 (1962), 59–82.
- Magyar Néprajz*
Magyar Néprajz. (Balassa Iván, ed.), Budapest (1997).
- Manolescu 1957
R. Manolescu, Schimbul de mărfuri dintre Țara Românească și Braşov în prima jumătate a secolului al XVI-lea. *SMIM* II (1957), 117–204.
- MonHungHist*
Monumenta Hungariae Historica. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. vol. VIII. Budapest (1882).
- Pascu 1954
Ş. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul XVI*. Bucureşti (1954).
- Rusu 2008
A. A. Rusu, Despre cuţitele de luptă din Transilvania medievală. Adrian Andrei Rusu, *Investigări ale culturii materiale medievale din Transilvania*. Cluj-Napoca (2008).
- Radványzsky 1896
Radványzsky Béla, *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. I. kötet. Budapest (1896).
- ZsO*
Zsigmondkori Oklevéltár. III. 1411–1412. Mályusz Elemér (Borsa Iván ed.). Budapest (1993).

Pl. I. Cuțite cu mâner în formă de spin (Tipul I) / *Whittle-tang knives (type I)*

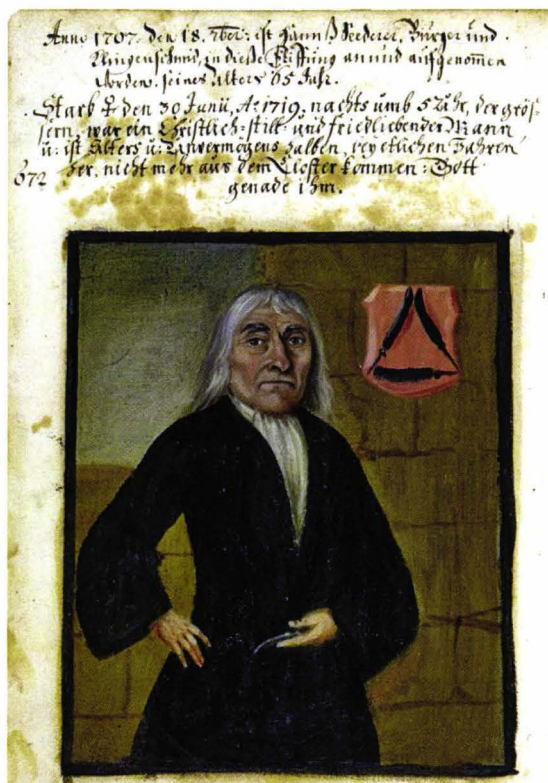
Pl. II. Cuțite cu mâner lamelar (Tipul IIa) / Scale-tang knives (type IIa)

Pl. III. Cuțite cu mâner lamelar (Tipul IIb) / Scale-tang knives (type IIb)

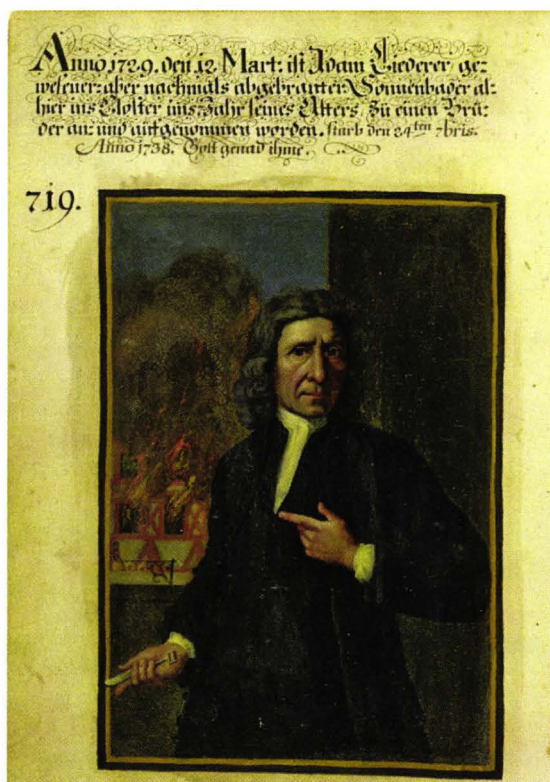
1

2

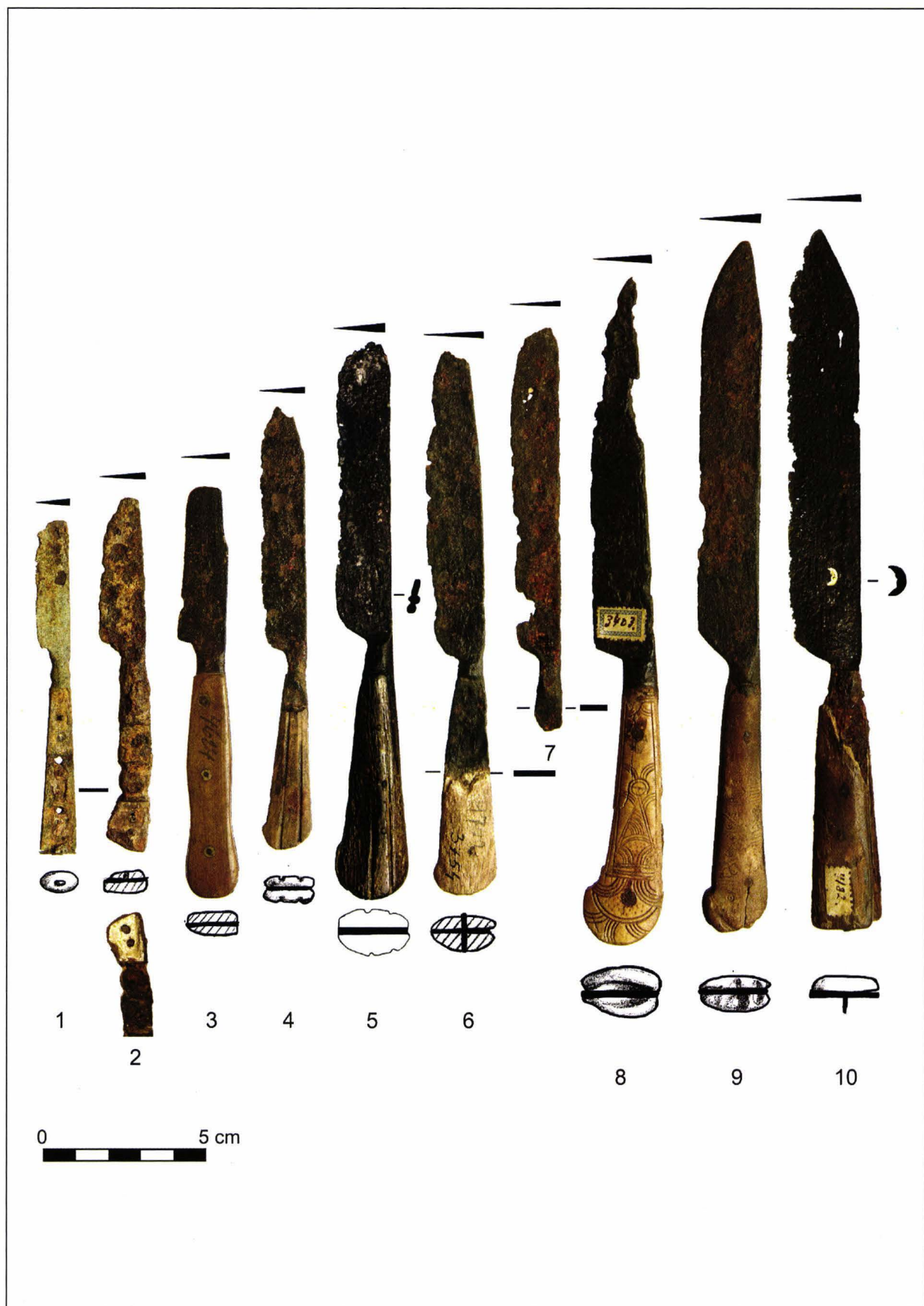
3

4

Pl. IV. 1. Lamă spatulă (Tipul III) / *Spatula blade (type III)*; 2. Făurar de lame de cuțite/ *Bladesmith* (Hausbuch..., Mendel I, Bd. 2, Amb. 317b.2° Folio 209 verso); 3. Lame de cuțite (spatule) (detaliu)/ *Knife (spatula) blades (detail)*; 4. Bărbier / *Barber* (Hausbuch ..., Bd. 2, Amb. 317b.2° Folio 244 verso).

Pl. V. Cuțite cu mâner lamelar și gât (Tipul IV) / *Scale-tang knives (type IV)*.

1

2

3

4

Pl. VI. 1-2. Meșteri cuțitari / Knife craftsmen (Hausbuch..., Bd. I, Amb. 317.2° Folio 114 verso și/and Bd 1, Amb. 317.2° Folio 12 verso); 3. Tocilar / Knife sharpener (Hausbuch..., Bd. I, Amb. 317.2° Folio 91 verso); 4. Măcelar / Butcher (Hausbuch..., Bd. 1, Amb. 317.2° Folio 83 verso).